

Załącznik do Uchwały
Nr XLV/300/2023
Rady Miejskiej w Goraju
z dnia 24 lutego 2023 roku

Gminny Program Opieki nad Zabytkami

na lata 2023-2026 Gminy Goraj

Sporządziła: Beata Koszałka

Luty 2023

Spis treści

1	WSTĘP.....	5
2	PODSTAWA PRAWNA.....	6
3	UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	7
3.1	Definicje	10
3.2	Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	12
4	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	13
4.1	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ..	13
4.2	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
5	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ...	21
5.1	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy	21
6	CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	23
6.1	Zarys historii obszaru gminy	23
6.2	Rys historyczny	25
6.3	Krajobraz kulturowy.....	28
6.4	Zabytki nieruchome w gminie Goraj.....	29
6.4.1	Obiekty wpisane do Ewidencji Zabytków Gminy Goraj.....	29
6.4.2	Stanowiska archeologiczne	39
6.4.3	Dziedzictwo niematerialne	45
7	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)	47
8	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	49
8.1	ZADANIA DODATKOWE.....	51
9	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU	52
10	ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU	54
11	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU	54
12	PLANOWANE ZABIEGI ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW, FINANSOWANE Z FUNDUSZY GMINNYCH.....	55
13	AKTUALIZACJA PROGRAMU.	55

1 WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to fundament każdego społeczeństwa, zatem niezwykle ważna jest opieka nad zabytkami, która zakłada dbałość o dziedzictwo kulturowe, bez którego żadne społeczeństwo nie jest w stanie przetrwać. Ponadto, dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnej. W związku z tym, zachowanie tych elementów krajobrazu kulturowego jest istotne ze względu na zachowanie naszej tożsamości. Jednocześnie zachowane i zadbane zabytki stanowią potencjał, który można wykorzystać dla potrzeb rozwoju każdej gminy. Program opieki nad zabytkami Gminy Goraj jest dokumentem planistycznym gminy, służącym podejmowaniu, inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu działań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promocji dziedzictwa kulturowego przez samorząd gminny. Przedmiotem niniejszego dokumentu jest opieka nad zabytkami znajdującymi się na obszarze administracyjnym gminy Goraj, stanowiącymi zgodnie z ustawową definicją, jeden z zasadniczych elementów dziedzictwa kulturowego. Należy tu podkreślić, że ochrona zabytków jest obowiązkiem Państwa, które realizuje je między innymi za pośrednictwem samorządów terytorialnych, dlatego też władzom gmin przypisana została istotna rola w ochronie dziedzictwa kulturowego na podległych im terenach. Przed przyjęciem programu przeanalizowane zostały dokumenty strategiczne dotyczące zarówno województwa lubelskiego, jak i Gminy Goraj w zakresie ochrony zabytków. Analiza zasobów kulturowych gminy pozwala wyznaczyć kierunki działań w obszarach zachowania dziedzictwa kulturowego. Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków danego województwa, program przyjmowany jest przez radę gminy. Jego aktualizacja po 4 latach powinna wziąć pod uwagę dotychczasową realizację programu, zmieniające się warunki kulturowe, społeczne, gospodarcze i finansowe gminy oraz nowe uwarunkowania prawne. W okresie obowiązywania programu prowadzony będzie monitoring, dzięki któremu możliwym stanie się uwzględnienie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych, co pozwoli na sprecyzowanie lub modyfikację przyjętych kierunków działania oraz priorytetów. Wskazane w obecnym dokumencie działania są zgodne z wojewódzkimi i gminnymi dokumentami planistycznymi, a planowane zadania oraz zaproponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

Dziedzictwo kulturowe to istotny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno- gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz miejski i wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. W działaniach samorządów lokalnych, podobnie jak w polityce państwa, istotne jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju i ładu przestrzennego oraz powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego. Sprawny i skuteczny system ochrony i opieki nad zabytkami powinien odbywać się przy udziale samorządów, właścicieli i użytkowników zabytków oraz mieszkańców i wspólnot lokalnych

Ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2022r. poz. 840) nakłada na gminy i miasta obowiązek sporządzenia programu. Beneficjentem programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów, obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Przyjęty przez radę gminy w formie uchwały, Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania,

wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe Gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny Program Opieki nad Zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu. Program opieki nad zabytkami to inaczej strategia gminy w zakresie ochrony zabytków, której głównym celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego jak również jego promocja wśród mieszkańców gminy i turystów. Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni.

2 PODSTAWA PRAWNA

Obowiązek sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840; powoływanej dalej jako „ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” oraz „ustawa”). Wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza gminny program opieki nad zabytkami, który:

- winien być opracowywany na okres 4 lat;
- służy celom określonym w ustawie;
- przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym

Z realizacji Programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami jest w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3 UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki stanowią nieodłączny element dziedzictwa narodowego. Obowiązek jego ochrony wynika z art. 5 Konstytucji RP: „Rzeczpospolita Polska strzeże (...) dziedzictwa narodowego (...)”. Stanowi ono dobro wspólne, które jest przedmiotem troski każdego obywatela polskiego (art. 82 Konstytucji RP). Jednocześnie, jak wskazuje art. 6 ustawy zasadniczej, dobra kultury stanowią źródło tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Dziedzictwo to należy upowszechniać i gwarantować wszystkim równy do niego dostęp.

Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wyznacza ona zakres prac i badań oraz zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach. W art. 4 i 5 określa podstawowe zadania organów administracji publicznej oraz właścicieli lub posiadaczy zabytków. Sprowadzają się one do ochrony zabytków oraz opieki nad nimi.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Formami ochrony zabytków, określonymi w art. 7 ustawy są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Jako organy ochrony zabytków ustawa wskazuje ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje

Generalny Konserwator Zabytków oraz wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - g) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Na podstawie art. 72 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków, jednostka samorządu terytorialnego jest zobligowana do opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach stanowiącym jej własność.

Jednocześnie, podobnie jak osoba fizyczna czy inny właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku. Dotacji takich, zgodnie z ustawą, udziela minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego” oraz wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Rada powiatu oraz rada gminy również mogą udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Zasady udzielania dotacji określa się w stosownej uchwale.

Art. 87 ustawy o zabytkach, nakłada na organ samorządu terytorialnego obowiązek opracowania programu ochrony i opieki nad zabytkami. Podstawę do jego stworzenia stanowi gminna ewidencja zabytków, a zapisy programu uwzględnia się w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, a także decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ustaleniu lokalizacji linii kolejowej czy zezwoleniu na realizację lotniska użytku publicznego.

Wykonanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 40) „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Realizując zadania w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami należy również brać pod uwagę zapisy innych aktów prawnych, w tym w szczególności:

1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zm.),
2. ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 1899ze zm.),
3. ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 2569),
4. ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 2351ze zm.),
5. ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 2556ze zm.),
6. ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zm.),
7. ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tj. Dz. U. z 2020 r., poz. 194),
8. ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 1327ze zm.),
9. ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 385 -),
10. ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
11. ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tj. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

aktów wykonawczych do ustaw, w tym w szczególności:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań

konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 81),

2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 1388 ze zm.),
3. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153),
4. Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 56),
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259),
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650),

oraz aktów prawa międzynarodowego, a w szczególności:

1. Europejskiej Konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzonej w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564),
2. Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190),
3. Europejskiej Konwencji Kulturalnej przyjętej w Paryżu 19 grudnia 1954 r. (Dz. U. z 1990 r. Nr 8, poz. 44),
4. Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisanej w Hadze 14 maja 1954 r. (Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212)
5. Międzynarodowej Karty Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, (Karta Wenecka) przyjętej w Wenecji w dniach 25 – 31 maja 1964r.
6. Międzynarodowej Karty Ogrodów IFLA - ICOMOS (Karta Florencka) przyjętej dnia 15 grudnia 1981r. we Florencji,
7. Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, sporządzonej we Florencji 20 października 2000r. (Dz. U. z 2006r. Nr 14, poz. 98).

3.1 Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przyjęto za ustawą następujące definicje:

- Zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

- Zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt.1;
- Zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt.1;
- Zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- Adaptacja - działania mające na celu przystosowanie budowli do spełniania innych niż dotąd funkcji użytkowych;
- Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- Rekonstrukcja - działanie mające na celu odtworzenie zniszczonego zabytku na podstawie materiałów archiwalnych;
- Modernizacja - zespół działań mających na celu unowocześnienie danego obiektu, usług;
- Prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- Prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- Rewitalizacja - działania mające na celu ożywienie zdegradowanych części miast poprzez znalezienie dla nich nowych zastosowań i tym samym doprowadzenie do zmienienia funkcji tych obszarów;
- Rewaloryzacja - działania konserwatorskie mające na celu przywrócenie cech użytkowych i wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego zabytków architektury jak i układów urbanistycznych;
- Renowacja - ogół działań mających na celu odświeżenie, odnowienie danego elementu;
- Roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- Badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- Badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- Badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- Historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

- Krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- Konserwacja - działanie mające na celu zapewnienie danemu zabytkowi możliwość jak najdłuższego istnienia w niezmienionym stanie;
- Otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.2 Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- Naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - Krajobrazami kulturowymi,
 - Układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - Dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
 - Obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - Cmentarzami,
 - Parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - Miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- Zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - Dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

- Kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- Numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- Wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- Materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2018 r. poz. 574 t.j.),
- Instrumentami muzycznymi,
- Wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- Przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - Pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - Cmentarzyskami,
 - Kurhanami,
 - Reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- Wpis do rejestru zabytków;
- Uznanie za pomnik historii;
- Utworzenie parku kulturowego;
- Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Goraj jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

• Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Program został przyjęty Uchwałą Rady Ministrów nr 82/2019 z dnia 13 sierpnia 2019 r. Celem głównym programu jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Cel ten odwołuje się bezpośrednio do założeń Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (cel szczegółowy 4). Cel główny programu ma być wdrażany poprzez trzy cele szczegółowe:

- Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,
- Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,

- Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są zagadnienia horyzontalne: tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych.

Są to:

- uporządkowanie sfery ochrony zabytków nieruchomych, uporządkowanie rejestru,
- podniesienie jakości służb w zakresie realizacji pozostałych zadań w odniesieniu do zabytków nieruchomych (szkolenia, część zadań z podejścia krajobrazowego, wzmocnienie orzecznictwa),
- dostosowanie prawa i praktyki ochrony zabytków w Polsce do standardów międzynarodowych –ratyfikacja konwencji, ochrona zabytków ruchomych, wdrożenie podejścia krajobrazowego, w tym podkreślenie roli parków kulturowych –jako jednej z kluczowych form ochrony zabytków,
- wzmocnienie realizacji konstytucyjnej zasady pomocniczości, w szczególności w odniesieniu do zadań realizowanych przy zaangażowaniu obywateli lub skierowanych bezpośrednio do nich,
- zwiększenie efektywności ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego –poprzez lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w ich otoczeniu,
- zwiększenie zaangażowania samorządów w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków
- działania administracyjne na rzecz zwiększania dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych- likwidowanie barier i łagodzenie uciążliwości związanych z niepełnosprawnością ma istotne znaczenie dla przeciwdziałania wykluczenia tej grupy społecznej z dostępu do dóbr kultury, w tym dostępu do zabytków.

Program wymienia następujące kierunki działania istotne z punktu widzenia opieki nad zabytkami na poziomie gminy:

- Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
- Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w zakresie opieki nad zabytkami przez organy ochrony zabytków.
- Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
- Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
- Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

• **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013 z perspektywą do roku 2020**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Goraj, jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego nr 9 „Dziedzictwo kulturowe”, do których należy intensyfikacja ochrony

i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych, poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego. Główne założenia strategii dokumentu, wytyczające kierunki przy tworzeniu gminnego programu opieki nad zabytkami to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, m. in. poprzez adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów poprzez wykorzystanie przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związane z ochroną i zachowaniem zabytków.

Beneficjentami programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania programu będą realizowane poprzez:

Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:

- rewitalizacji historycznych obszarów miejskich;
- ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi;
- rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
- rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego;
- rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
- prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych;
- konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i zagranicą;
- dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
- zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;
- ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Priorytet 2. Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:

- zakupu dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych;
- zakupu starodruków i archiwaliów;
- konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych w kraju i za granicą;
- wspierania muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych;
- dofinansowania wykonania kopii starodruków i inkunabułów.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2020**

Ogólne wytyczne do konstruowania gminnych programów opieki nad zabytkami zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia jakie wiążą się z funkcjonowaniem kultury w Rzeczypospolitej Polskiej. Cechą charakterystyczną jest horyzontalne ujęcie wielu zagadnień, które znalazły swój odpowiednik w Narodowych Programach Kultury, będących podstawowymi dokumentami programowymi realizowania przyjętej strategii. Wśród działań określonych w Strategii znalazły się tylko takie, które w bezpośredni sposób przekładają się na rozwój kultury. Z punktu widzenia systemu wdrażania Strategii, a poprzez to kształtowania warunków opieki nad zabytkami, bardzo istotne znaczenie ma fakt, iż po raz pierwszy docelowym obszarem działania państwa w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jest region. Narodowa *Strategia Rozwoju Kultury* wskazuje także bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się bowiem na powiązaniu kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów ponieważ m.in. „Kultura wraz z przemysłami kultury staje się sektorem generującym dochody, nowe miejsca pracy, a także czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną regionów dla inwestorów i mieszkańców”. Warto podkreślić, że autorzy Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 dostrzegli dużą dysproporcję w rozwoju kultury w różnych regionach kraju, zauważając przy tym dominację w tej dziedzinie Mazowsza oraz Małopolski. Z tego powodu w dokumencie wyznaczono jako cel strategiczny zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, któremu towarzyszy 12 celów cząstkowych/uzupełniających:

- 1) Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury,
- 2) Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury,
- 3) Wzrost udziału kultury w PKB,
- 4) Zachowanie dziedzictwa kulturowego zabytków,
- 5) Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury,
- 6) Wzrost uczestnictwa w kulturze,
- 7) Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych,
- 8) Efektywna promocja twórczości,
- 9) Promocja polskiej kultury zagranicą,
- 10) Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem,
- 11) Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- 12) Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Strategia w perspektywie lat 2004 – 2020 wyznaczyła następujące obszary strategiczne, z których jedno wprost a inne pośrednio mogą odnosić się do zachowania dziedzictwa na poziomie samorządowym:

- 1) promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- 2) ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewitalizacja zabytków,

- 3) wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,

Natomiast cele cząstkowe będą realizowane w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają Narodowe Programy Kultury (NPK). Wśród nich najważniejszym dla ochrony zabytków jest: Dziedzictwo kulturowe *NPK Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*. Wspomniane Narodowe Programy Kultury zostały uszczegółowione i rozszerzone w programach operacyjnych Ministra Kultury, których jest 11. Programy operacyjne, skierowane m.in. do samorządów są ogłaszane decyzją Ministra Kultury wraz z alokacją finansową na dany rok budżetowy. Najważniejszym dla tematyki tego opracowania jest program operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”, w ramach którego istotne dla Gminy Józefów wydają się następujące zagadnienia:

- ochrona zabytków
- kultura ludowa i tradycyjna (także w kontekście ratyfikowanej w ostatnich latach przez Rzeczpospolitą Konwencji UNESCO w sprawie ochrony dziedzictwa niematerialnego)
- ochrona zabytków archeologicznych.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Goraj wykazuje zgodność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim**

Pierwszy cel strategiczny Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego określono jako „Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego Województwa Lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.” Został również oznaczony drugi cel strategiczny, który określono jako "Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny". Cele te podzielono następnie na cele strategiczne, priorytety a następnie na działania.

Pierwszy Cel strategiczny wymienia :

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi:

- **Priorytet 1**. Kształtowanie krajobrazu kulturowego - zintegrowanie ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego:
 - Działania na rzecz podnoszenia świadomości społeczeństwa na temat wartości opisywanych pod pojęciem krajobrazu kulturowego;
 - Promowanie wobec jednostek samorządu terytorialnego nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego;
 - Działania na rzecz powstrzymania na obszarach województwa lubelskiego degradacji krajobrazu kulturowego, jego zachowania oraz wyeksponowania jego wartości estetyczno-widokowych;
 - Monitoring i aktualizacja uregulowań w zakresie ochrony zabytków opieki nad zabytkami w dokumentach strategicznych jednostek samorządu terytorialnego;

- Działania na rzecz opracowania gminnych programów opieki nad zabytkami.
- **Priorytet 2.** Rozwój działań w zakresie ochrony zabytków i opieki na zabytkami w celu zahamowania procesów ich degradacji i poprawy stanu zachowania :
 - Stała ochrona wartości układów przestrzennych (urbanistycznych i ruralistycznych na obszarze województwa lubelskiego);
 - Działania zmierzające do polepszenia stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, z uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych i powojaskowych;
 - Zakończenie prac nad gminnymi ewidencjami zabytków;
 - Upowszechnienie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez jednostki;
 - Intensyfikacja kompleksowych działań w zakresie ochrony zabytków opieki na zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.
- **Priorytet 3.** Wprowadzania nowoczesnych form w zarządzaniu, organizacji i działalności instytucji muzeów, muzeów na wolnym powietrzu oraz innymi instytucji o charakterze muzealnym :
 - Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowania wzorca opieki nad zabytkami;
 - Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.
- **Priorytet 4.** Aktywizacja społeczeństwa w celu wykorzystania zabytków dla celów społecznoekonomicznych :
 - Podnoszenie poziomu świadomości wartości krajobrazu kulturowego jako elementu niezbędnego do rozwoju;

Tworzenie mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego :

- **Priorytet 1.** Zachowanie autentycznego regionalnego dziedzictwa:
 - Przyjęcie i upowszechnienie wyróżnika autentyczności regionów Lubelszczyzny;
 - Pogłębianie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentyczności regionalnych wartości kulturowych;
 - Wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania własnej tożsamości i znaczenia opieki nad tym dziedzictwem;
 - Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne oraz włączenia jego ochrony do różnych programów edukacyjnych;
 - Realizowanie studiów naukowych dotyczących ochrony dziedzictwa niematerialnego, zwłaszcza zagrożonego;

- Wspieranie programów badawczych dotyczących dziedzictwa, zapewniających archiwizację i udostępnienie ich efektów;
- Tworzenie możliwości przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu;
- Wspieranie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Kontynuacja prac badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego;
- Staranie o umieszczenie wybranych zabytków europejskich i światowej liście dziedzictwa kulturowego;
- Inspirowanie organizacji imprez kultywujących regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej.
- **Priorytet 2.** Zarządzanie niematerialnym dziedzictwem kulturowym, ze szczególnym uwzględnieniem działań zorientowanych na wymiar ekonomiczno-społeczny :
 - Stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów jako drogi przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i wzrostowi gospodarczemu;
 - Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych na terenach wiejskich nie objętych do tej pory takimi programami;
 - Aktywny marketing niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa;
 - Propagowanie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny.

Natomiast drugi Cel strategiczny wymienia :

Cel Operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego :

- **Priorytet 1.** Pogłębianie wiedzy społeczeństwa o dziedzictwie kulturowym w celu podniesienia świadomości, wrażliwości i aktywności w tym zakresie :
 - Pogłębianie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej;
 - Popularyzacji akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości mieszkańców Lubelszczyzny;
 - Wspieranie działań edukacyjnych o charakterze regionalnym związanym z ubieganiem się Lublina o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016;
 - Edukacja użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie zasad konserwatorskich (profilaktyki, etyki, i zabezpieczeń obiektów zabytkowych przed kradzieżą, pożarami, powodzią itp.);
 - Wspieranie organizowania praktyk studenckich i staży, mających na celu dokumentowanie zasobu dziedzictwa kulturowego województwa;
 - Edukacja na rzecz dialogu międzykulturowego w oparciu o dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny.

- Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny:
 - Promowanie zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego na rzecz wzmocnienia rozwoju społeczno-ekonomicznego województwa.
 - Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego;
 - Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu;
 - Promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych;
 - Wzmacnianie współpracy transgranicznej województwa lubelskiego z partnerami białoruskimi i ukraińskimi w zakresie wspólnej promocji;
 - Promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji gospodarczo-ekonomicznych;
 - Promocja wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego;
 - Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej.

• **Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020 (Uchwała Nr XXXVI/530/05 przyjęta przez Sejmik Województwa Lubelskiego dnia 4 listopada 2005 r.)**

Strategia ta wymienia szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe jako jeden z ważniejszych potencjałów rozwojowych województwa lubelskiego obok środowiska naturalnego. Dynamiczny rozwój turystyki może być rozwijany poprzez promocję charakterystycznej różnorodności środowiska kulturowego i naturalnego Lubelszczyzny.

Działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w sposób bezpośredni zaprogramowano w Osi Priorytetowej „VII Kultura, Turystyka i Współpraca Międzyregionalna”. Celem tego priorytetu jest zwiększenie udziału sektorów kultury i turystyki w gospodarce województwa lubelskiego oraz wzmocnienie powiązań międzynarodowych regionu. Aby osiągnąć założone cele przyjęto następujące kierunki działań :

- Zwiększenie dostępności do dóbr kultury i infrastruktury turystycznej;
- Wypromowanie wizerunku Lubelszczyzny jako regionu o dużej atrakcyjności kulturalnej i turystycznej;
- Stworzenie efektywnych powiązań partnerskich w ramach współpracy międzyregionalnej.

Przewiduje się również następujące formy wsparcia :

- Wsparcie projektów poprawiających dostępność do obiektów i dóbr kultury oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie, a także służących rozwojowi aktywnych form turystyki;

- Dotacje na przystosowanie zabytków do potrzeb turystyki i kultury oraz rozwijanie i wspieranie infrastruktury kultury o znaczeniu lokalnym, regionalnym oraz ponadregionalnym;
- Wsparcie finansowe projektów polegających na łączeniu funkcji turystycznych z rekreacyjnymi, edukacyjnymi, ekologicznymi i kulturalnymi;
- Finansowanie tworzenia i rozwijania kompleksowego systemu informacji i promocji turystycznej i kulturalnej;
- Wsparcie tworzenia efektywnych powiązań międzyregionalnych w układzie bilateralnym i sieciowym w różnych obszarach życia społecznego i gospodarczego.

5 UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. szczególną rolę w opiece nad zabytkami przeznaczyła zapisom strategii rozwoju gmin, studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowym planom zagospodarowania przestrzennego (Art. 18). Niezależnie bowiem od ochrony wynikającej z wpisu do rejestru zabytków to Rada Gminy decyduje poprzez zapisy w wymienionych dokumentach o sposobach opieki nad swym dziedzictwem, mającym znaczenie lokalne i ponadlokalne.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Goraj wykazuje zgodność z celami zawartymi w następującym gminnym dokumencie strategicznym:

• Strategia rozwoju gminy Goraj na lata 2015- 2030

Strategia następująco określa misję gminy: Misją gminy Goraj jest podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców oraz zapewnienie dogodnych warunków do rozwoju. Gmina nadal będzie dążyć do poprawy stanu infrastruktury technicznej oraz zwiększenia atrakcyjności jako miejsca pracy, nauki i wypoczynku.

Zatem opracowanie strategii rozwoju jest podstawowym zadaniem, które stoi przed samorządem gminy. Waga tego dokumentu wynika ze znaczenia celów, którym strategia służy. Są nimi:

- planowanie własnych działań;
- pozyskiwanie wsparcia ze strony rządu i środków z Unii Europejskiej
- organizowanie wspólnego wysiłku wszystkich instytucji i społeczności lokalnej, zaangażowanych w rozwój gminy.

Identyfikuje ona obszary, w których koncentrować ma się rozwój gminy. W obszarze Infrastruktura Społeczna i Infrastruktura Techniczna, odbicie znajduje problematyka ochrony i ekspozycji dziedzictwa kulturowego gminy Goraj.

Celami jakie wspomniane są w strategii rozwoju są między innymi wspieranie rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, wzbogacenie i zróżnicowanie oferty działań kulturalno- sportowo-

rozrywkowych, a także wspieranie i promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego poprzez rewitalizację obiektów gminnych celem stworzenia przestrzeni publicznych służących mieszkańcom.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Goraj**

Studium przyjmuje podstawowe cele zagospodarowania przestrzennego wynikające ze stanu obecnego oraz z uwarunkowań rozwoju gminy. Obszary objęte lub wskazane do objęcia ochroną to, m.in.: kościoły w Goraju i Gilowie, kaplice, figury znajdujące się na terenie gminy, obiekty zabytkowe znajdujące się w rejestrze zabytków prowadzonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków. Uszczegółowienie Studium stanowią Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego uchwalone przez Radę Gminy Goraj. Dokumenty te ustalają ochronę konserwatorską dla obiektów zabytkowych znajdujących się w obszarze ich opracowania. Dla ich właścicieli oznacza to ograniczenia dotyczące realizacji niektórych prac budowlanych przy tych zabytkach, a także konieczność ubiegania się o opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w zakresie prowadzonych przy nich remontów.

Obiekty figurujące w gminnej ewidencji zabytków i obszary ich ochrony powinny być ujęte w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty te są objęte ochroną konserwatorską w zakresie walorów zewnętrznych, kompozycji przestrzennej, o wartościach zalecanych do utrzymania w krajobrazie kulturowym. Wszelkie zmiany zagospodarowania terenu oraz prace prowadzone przy obiekcie, a także rozbiórka zabytku, wymagają uzgodnień konserwatorskich z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Lublinie- Delegatura w Zamościu.

Obszary archeologiczne stanowią duże nasycenie stanowisk archeologicznych określone przez służby archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W obrębie tych obszarów prace budowlane kubaturowe, liniowe, ziemne, przekształceń terenowych powinny być zgłaszane do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie- Delegatura w Zamościu. Zgłoszenia takie na etapie decyzji lokalizacyjnych pozwalają zachować warunki i wytyczne konserwatorskie dla projektowanych inwestycji.

W przypadku prowadzenia sieci liniowych infrastruktury technicznej i prac ziemnych w tym zakresie niezbędne jest uwzględnienie nadzoru archeologicznego.

Cele jakie znajdują się w studium to przede wszystkim wspieranie i ochrona wszelkiej działalności kulturowej i kulturotwórczej, zachowanie tradycji rzemieślniczych, plastycznych, rękodzielniczych, obrzędowych oraz form kontynuacji tradycji lokalnych.

Wskazane jest ustanowienie lokalnych wytycznych dotyczących zagospodarowania i form architektonicznych nowej zabudowy, w celu zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej obszaru i ochrony krajobrazu kulturowego wsi, często charakteryzującego się specyficznym stylem budownictwa ludowego. Wytyczne te powinny być wprowadzone do ustaleń planów miejscowych. W ustaleniach tych należy ujmować przede wszystkim ogólne zasady kształtowania nowej zabudowy w harmonii z tradycyjną zabudową oraz tradycyjnym krajobrazem kulturowym. Wytyczne także powinny dotyczyć w zasadzie każdej wsi indywidualnie, w szczególności wsi starych o tradycyjnej bazie osadniczej.

- **Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Goraj**

Zmiana ta wprowadza zmianę mówiącą, że na obszarze stanowisk oraz w ich bezpośrednim otoczeniu wyklucza się wszelką działalność inwestycyjną, zwłaszcza związaną z pracami ziemnymi, parcelacją, zmianą funkcji terenu bądź przekształceniem krajobrazu. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić tylko za zezwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków (Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Wyznacza się kierunki polityki przestrzennej dotyczącej tych stanowisk:

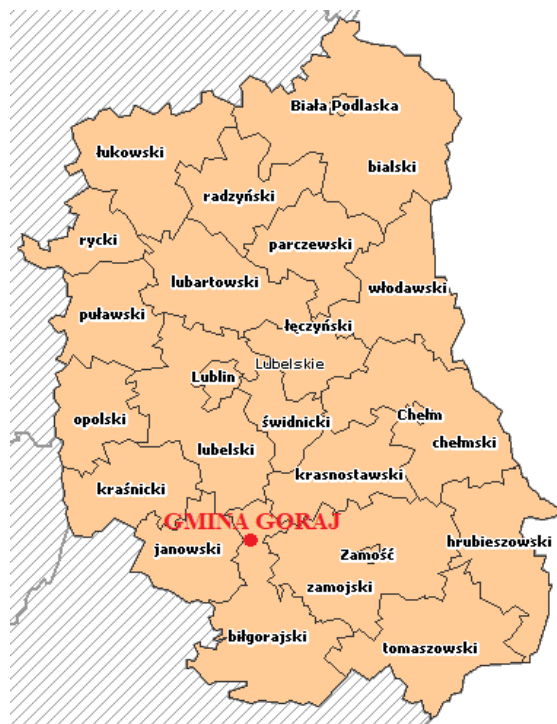
- zachowanie i właściwe utrzymanie,

- zachowanie formy krajobrazowej i topograficznej
 - uczynienie i ekspozycja w krajobrazie gminy,
 - adaptacja i włączenie w strukturę funkcjonalną gminy
1. Obowiązuje ścisła ochrona stanowisk archeologicznych jak również przypadkowych nowych odkryć, w razie dokonania nowych odkryć archeologicznych należy zabezpieczyć znalezisko i miejsce jego odkrycia oraz powiadomienie o odkryciu właściwego WKZ.
 2. Realizację prac ziemnych inwestycyjnych w obszarze stanowisk archeologicznych należy poprzedzić wykonaniem ratowniczych wykopaliskowych badań archeologicznych, a prowadzenie prac ziemnych w sąsiedztwie stanowisk archeologicznych realizować pod stałym nadzorem archeologicznym.
 3. Na wszelkie prace i badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie właściwego WKZ.
 4. Lokalizacja obiektów stanowiących dominanty terenowe w sąsiedztwie wpisanych do rejestru zabytków powinna być poprzedzona opracowaniem analizy krajobrazowo- widokowej.

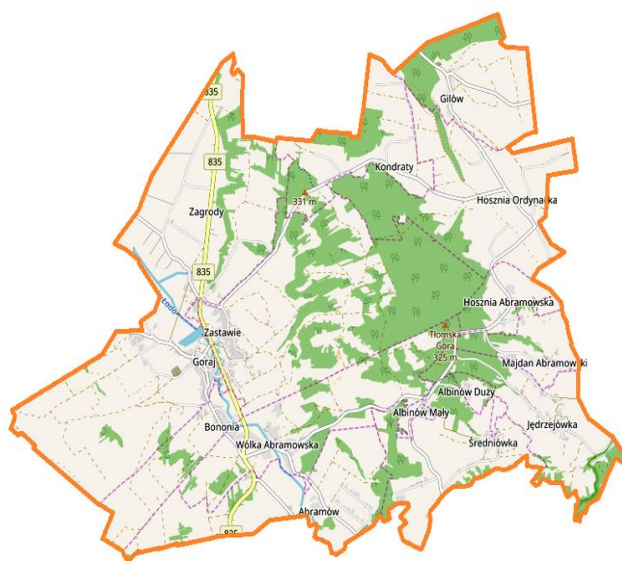
6 CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1 Zarys historii obszaru gminy

Gmina Goraj położona jest w południowej części województwa lubelskiego, ok. 70 km na południe od Lublina. Jest gminą miejsko-wiejską z siedzibą w miejscowości Goraj. Gmina Goraj jest jedną z 14 gmin powiatu biłgorajskiego. Sąsiaduje z gminami: od wschodu z gminą Frampol, od północy z gminą Chrzanów, od zachodu z gminą Dzwola, a od południa z gminą Turobin. Poniższe mapy przedstawiają położenie gminy Goraj na tle województwa lubelskiego oraz gmin powiatu biłgorajskiego. Całkowita powierzchnia gminy Goraj wynosi 67,87 km². Największą powierzchnię zajmują użytki rolne - 76,00 %. Gmina stanowi 4,03% powierzchni powiatu. Gmina cechuje się stosunkowo dobrą dostępnością komunikacyjną. Przez jej teren przebiega ważny szlak komunikacyjny Lubelszczyzny - droga wojewódzka nr 835 Lublin -Biłgoraj-Przemyśl. Ponadto dosyć dobrze rozbudowana jest sieć dróg powiatowych i gminnych, pozwalających skomunikować każdą miejscowość gminy. Gmina Goraj położona jest o charakterze wyżynnym, dynamicznej i urozmaiconej rzeźbie terenu, z licznymi wzgórzami rozciętymi gęstą siecią wąwozów i jarów. Przez centralną jej część przebiega dział wodny pomiędzy dorzeczem Wieprza i Sanu. Największym ciekim wodnym jest rzeka Biała Łada, która poza terenem gminy uchodzi do rzeki Tanew. Gmina Goraj charakteryzuje się dużym bogactwem walorów przyrodniczo-krajobrazowych i czystym środowiskiem naturalnym. Tylko niewielki teren gminy podlega ochronie przyrodniczej - niecałe 2% powierzchni. Natomiast bezpośrednio graniczy ze Szczebrzeszyńskim Parkiem Krajobrazowym i Roztoczańskim Obszarem Chronionego Krajobrazu oraz otuliną Parku Krajobrazowego „Łasy Janowskie”.

Rysunek 1 Mapa województwa lubelskiego

Rysunek 2 Mapa Gmina Goraj

Siedzibą gminy jest miasto Goraj. W skład gminy wchodzi 15 miejscowości: Abramów, Albinów Duży, Albinów Mały, Bononia, Gilów, Goraj, Hosznia Abramowska, Hosznia Ordynacka, Jędrzejówka, Kondraty, Majdan Abramowski, Średniówka, Wólka Abramowska, Zagrody i Zastawie. W/w miejscowości skupione są w 12 sołectwach, które najczęściej obejmują właśnie całą miejscowość.

Rysunek 3 Mapa Powiatu Biłgorajskiego

Zdjęcie 1 Obraz Jana Matejki – Dymitr wstrzymujący Jadwigę ...

6.2 Rys historyczny

Początki Goraja nie są dotąd w pełni poznane. Powstanie Goraja łączy się z nadaniem Dymitrowi i Iwoni z Klecia ,w 1377 roku przez Ludwika Węgierskiego "castrum nostrum Goray alio Lada... cum villis Lada, Radzięcín...". Zamek Goraj, nazwany też Łada, musiał mieć zaplecze gospodarcze w formie podgrodzia , którym mogła być właśnie osada Goraj, a nie Łada oddzielnie wymieniona wśród innych nadanych wsi. Nazwa Goraj występuje zresztą wcześniej, "Demetrio de Goray" jest podpisany na dokumencie Władysława Opolczyka z 1375 roku nadającym prawo Magdeburskie dla miasta Jarosławia. Słusznie więc S. Arnold przyjmuje, że nadania dokonał jeszcze Kazimierz Wielki zaś Ludwik je tylko potwierdził. Nie jest też znana data nadania Gorajowi prawa magdeburskiego jako "oppidum" jest wymieniony dopiero pod rokiem 1405, lecz już w 1379 roku nastąpiła erekcja parafii, musiał więc być Goraj już wtedy miastem. W źródłach historycznych Dymitr

z przydomkiem "z Goraja" występuje już w roku 1373 można więc zakładać, że wtedy Goraj otrzymał prawa miejskie.

Jest wprawdzie wymieniony niekiedy rok 1398 jako data nadania Gorajowi prawa magdeburskiego, a przodkowie Dymitra z przydomkiem "Goray" wspomniani już w roku 1290, jednakże informacje te nie znalazły potwierdzenia w materiałach źródłowych. Nadanie Goraja Dymitrowi zostało potwierdzone przez Władysława Jagiełłę w 1389 roku.

Zdjęcie 2 Podcienia Gorajskie

Po śmierci Dymitra nastąpiły w latach 1400 i 1405 działy rodzinne. Goraj pozostawał w rękach rodziny Gorajskich do roku 1508 kiedy dobra przejął Mikołaj Firlej z Dąbrowicy, sprzedając je w 1517 roku Wiktorowi Sienieńskiemu, ten w 1540 roku Andrzejowi Górce, od którego syna Stanisława w 1579 roku nabył je Paweł Trojanowski. Jako właściciel połowy włości gorajskiej i pełnomocnik posiadaczy drugiej połowy należącej do braci Czarnkowskich, na mocy umowy z 1595 roku Trojanowski sprzedał dobra gorajskie Janowi Zamojskiemu, który objął je w posiadanie w 1596 roku i wcielił do ordynacji. Odtąd też Goraj stale już pozostawał w Ordynacji Zamojskiej.

Wydaje się, że żaden z Gorajskich nie rezydował w Goraju włość bowiem dziedziczyli kolejni, liczni zresztą spadkobiercy wymienieni w aktach z 1428, 1445, 1468, 1480, 1501 roku. Tym bardziej nie mieszkali tu następujący po nich nabywcy obcy mający rezydencje w siedzibach swoich rodów. W Goraju rządzili dzierżawcy dbający przede wszystkim o swoje dochody i to też było przyczyną zupełnego upadku jednego z najstarszych na Zamojszczyźnie zamku. Z jego gruzów został zapewne wzniesiony dwór zarządcy klucza gorajskiego Ordynacji, który przetrwał do 1615 roku, kiedy zbudowano nowy dom dworski. Po zamku pozostały jedynie wspomnienia, że nad stawem, "nad, którym stoi folwark Zagrody, spod zabudowań tegoż wydobywają się szczątki kamienia i wapna w dość obfitej ilości i o znacznych rozmiarach".

Z czasów posiadania miasta przez Stanisława Górkę należy wspomnieć założony przez niego zbór kalwiński, który przetrwał być może do 1625 roku.

Zdjęcie 3

Parafia w Goraju została erygowana w 1379 roku i wtedy też Dymitr fundował kościół drewniany pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła w Goraju przeznaczając na jego fundusz wieś Branewkę. W 1520 roku zbudowano nowy kościół. Była też wówczas w Goraju stara kaplica. Kościół

z 1520 roku został zniszczony wraz z kaplicą przez kalwinów w 1598 roku. Trzeci z kolei kościół zniszczyli Szwedzi. Ostatni kościół drewniany spłonął w 1780 roku. W latach 1779-1782 ówczesny proboszcz a zarazem profesor Akademii Zamojskiej ks. Baltazar Dulewski wznosił obecny kościół murowany, który również uległ pożarowi w 1795 roku lecz wkrótce został odbudowany.

Zniszczona przez Niemców podczas okupacji murowana synagoga pochodziła zapewne z czasów po wojnach szwedzkich, z końca XVII wieku.

Goraj był miasteczkiem przede wszystkim rzemieślniczym. Już w 1566 roku powstał tu cech tkacki, w 1637 roku kuśnierski, w 1639 roku szewski. Z czasem osiedlili się tu nawet sukiennicy Niemcy mając w 1861 roku 25 warsztatów. Przemysł tkacki upadł w czasie pierwszej wojny światowej.

Zdjęcie 4 Rynek 600-lecia w Goraju

Zdjęcie 5 Pomnik na Rynku 600 – lecia w Goraju

Zabudowa miasteczka była wyłącznie drewniana, murowany był tylko kościół i synagoga. Rynek otaczały domy podcieniowe ustawione szczytowo, jeden dom narożny, zapewne karczma, usytuowany był równolegle do pierzei rynku, miał on nadto nietypowy dach łamany. Domy gorajskie należały do najpiękniejszych jakie znamy z terenów południowej Lubelszczyzny. Większość z nich była pokryta wysokimi dachami naczółkowymi, ale właśnie w Goraju reprezentowane były niemal wszystkie typy dachów: najliczniej występujący naczółkowy, dalej łamany polski, krakowski, mansardowy, półszczytowy, czterospadowy i dwuspadowy. Podcienia przy rynku były wsparte na profilowanych słupach, większość domów miała drzwi zewnętrzne frontowe z półkolistymi zamknięciami nadproży. Zabudowa ta została spalona w czasie pierwszej wojny światowej, znana jest dzięki zachowanym fotografiom i dawniejszym opisom. Nikłym wspomnieniem tej zabudowy są przetrwałe dotąd dwa bardzo skromne domy z półkolistymi nadprożami: przy ulicy Kościelnej z 1795 roku i przy ulicy Nadrzecznej z tego samego okresu.

Zamek Goraj został założony na wzgórzu wznoszącym się nad przylegającym do niego od południa dużym stawem, przez który przepływała rzeczka Biała Łada. Od północnego zachodu rozciągały się bagniste łąki, od wschodu teren znacznie się wznosił. Warunki fizjograficzne

wyznaczały miejsce na zaplecze gospodarcze zamku – podgrodzie – ulokowane na południu, łączące się z zamkiem drogą biegnącą brzegiem stawu. Ukształtowanie terenu wyraźnie wyznaczało obszar rozwijającego się miasteczka i możliwości jego rozbudowy. Zakładając, iż lokalizacja miasta nastąpiła w 1373 roku wypada przyjąć, że wówczas wytyczono kwadratowy rynek zorientowany narożami do stron świata. Za narożem północnym, od strony zamku, wyznaczono miejsce na kościół, który stanął tu w 1379 roku. Względnie płaskie tereny za narożem południowym przeznaczono na zabudowę mieszczańską założoną na układzie szachownicowym. I to w zasadzie wyczerpywało możliwości rozwojowe właściwego organizmu miejskiego. Przybywająca ludność musiała osiedlić się po wschodniej stronie rzeki, za łakami we wsi nazwanej Zastawie, oraz na południu w Wólce Gorajskiej nazwanej później Bononią. Mimo całkowitego zniszczenia dawnej zabudowy, pierwotny układ urbanistyczny Goraja został zachowany do dziś. Goraj został pozbawiony praw miejskich i zmieniony na osadę w 1869 roku.

Zdjęcie 6 Park na Rynku w Goraju

W długiej historii Goraja znane są pieczęcie z herbami: z 1581 roku z herbem "Łodzia" Górków i trzy pieczęcie późniejsze z herbem Zamoyskich "Jelita". W posiadaniu Górków pozostawał Goraj bardzo krótko, był już zresztą miastem, podobnie jak był miastem za Zamoyskich. Prawa miejskie uzyskał Goraj za sprawą Dymitra z Goraja, wydaje się słusznym by za herb Goraja uznać herb Dymitra "Korczak". Dalsze losy miasteczka i jego kolejnych właścicieli są również bogate-ważnym jest to, że miejscowość utrzymywała status miasta, który obowiązywał do roku 1869, kiedy to ukazem carskim za udział w powstaniu styczniowym, została pozbawiona tych praw. Spełniając niegasnące przez 150 lat marzenia mieszkańców, w roku 2020 obecne władze gminy podjęły próbę odzyskania praw miejskich, która okazała się sukcesem. Po przeprowadzeniu konsultacji społecznych, w których aż 96% mieszkańców gminy pozytywnie wyraziło chęć przywrócenia praw miejskich, rozpoczęły się kolejne procedury z tym związane. Akceptacja nastąpiła ze strony Wojewody Lubelskiego oraz w dalszej kolejności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Ostatecznie 31.07.2020 roku Rozporządzenie Rady Ministrów nadało status miasta miejscowości Goraj. Jest to z pewnością ogromny sukces i powód do satysfakcji zarówno dla władz jak i społeczności. Tym samym od roku 2021 gmina Goraj zyskała status gminy miejsko-wiejskiej. W związku z tym pojawiły się nowe możliwości rozwoju i pozyskiwania środków finansowych, ale też i nowe oczekiwania mieszkańców, co jest wielkim wyzwaniem dla władz gminy w osobach Burmistrza i Rady Miejskiej.

6.3 Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to, zgodnie z definicją ustawy „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.

Lasy na terenie gminy są w dużym stopniu przekształcone działalnością człowieka i w większości stanowią własność prywatną. We wsiach przeważa zabudowa jednorodzinna

i zagrodowa spełniająca funkcje mieszkalne, gospodarcze i produkcyjne – należąca do prywatnych właścicieli.

Ważnym elementem kulturowego krajobrazu gminy są miejsca kultu religijnego, w tym zabytkowe kościoły p.w. Św. Bartłomieja Apostoła w Goraju oraz pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Gilowie – obydwa to zabytki wpisane do Ewidencji Zabytków Gminy Goraj. Obiekty te funkcjonują, są użytkowane zgodnie ze swoim przeznaczeniem, a prawa własności są uregulowane. Częstym motywem w krajobrazie gminy są kapliczki i krzyże przydrożne. Najczęściej występują kapliczki kamienne ustawione na postumentach schodkowych kamiennych o prostej formie. Niektóre kapliczki są odnowione. Ich konserwacją, porządkowaniem i dekoracją zajmują się najczęściej mieszkańcy poszczególnych miejscowości. Na walory krajoznawcze składają się również osobliwości przyrody, które są niezaprzeczalnym atutem i atrakcją tego obszaru. Gmina Goraj posiada wyjątkowe walory przyrodniczo – krajobrazowe. Położona jest w bezpośrednio graniczy ze Szczepieszyńskim Parkiem Krajobrazowym i Roztoczańskim Obszarem Chronionego Krajobrazu oraz otuliną Parku Krajobrazowego „Lasy Janowskie”. Gmina Goraj ma charakter wyżynny, o dynamicznej i urozmaiconej rzeźbie terenu, z licznymi wzgórzami rozciętymi gęstą siecią wąwozów i jarów.

Obsługę ludności na poziomie lokalnym pełni miejscowość gminna Goraj, gdzie funkcjonuje administracja samorządowa, instytucje i obiekty użyteczności publicznej: placówki oświaty, służby zdrowia, kultury i sportu oraz inne obiekty i usługi. Obsługę ludności na poziomie ponadlokalnym pełni Biłgoraj - siedziba powiatu.

Stan obecny zagospodarowania przestrzeni na terenie gminy powinien mieć znaczący wpływ na jakość i kształt nowego zagospodarowania. Uwarunkowania lokalizacji nowych inwestycji powinny zawierać zasady m.in.: estetycznego kontynuowania zabudowy, ochrony gleb czy uwarunkowań technicznych oraz brać pod uwagę zarówno istniejącą zabudowę mieszkaniową, jak i obiekty zabytkowe.

6.4 Zabytki nieruchome w gminie Goraj

Na terenie gminy znajduje się ogółem 56 obiektów wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków, wśród nich zdecydowana większość to figury, kapliczki czy, przydrożne krzyże. Głównymi zabytkami architektury to dwa zabytkowe kościoły. Pierwszy z nich to kościół parafialny rzymsko-katolicki p.w. Św. Bartłomieja Apostoła w Goraju, drugi wzniesiony w r. 1929-1933 znajduje się w Gilowie. W gminie rozsianych jest 119 zabytków archeologicznych, będących przeważnie pozostałości po erze mezolitu i średniowiecza.

6.4.1 Obiekty wpisane do Ewidencji Zabytków Gminy Goraj

Do Ewidencji Zabytków Gminy Goraj wpisane są następujące zabytki znajdujące się na terenie gminy Goraj:

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES, NAZWA I NR OBRĘB, NR DZIAŁKI	DATOW.	Rejestr zabytków
ABRAMÓW	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Abramów na działce geodez.: 1123 obręb: ABRAMÓW Id działki: 060206_2.0001.1123	1926 r.	
ABRAMÓW	Kapliczka z krzyżem	23-450 Abramów na działce geodez.: 1124	1900 r.	

		obręb: ABRAMÓW Id działki: 060206_2.0001.1124		
BONONIA	Kapliczka z krzyżem	23-450 Bononia na działce geodez.: 707/2 obręb: BONONIA Id działki: 060206_2.0004.707/2	1933 r.	A/1561
GILÓW	Zespół kościoła parafialnego pw Najświętszego Serca Pana Jezusa	23-450 GILÓW na działce geodez.: 143 obręb: GILÓW Id działki: 060206_2.0005.143	1929-1933 r.	A/1561
GILÓW	Kościół parafialny pw Najświętszego Serca Pana Jezusa w zespole	23-450 GILÓW na działce geodez.: 143 obręb: GILÓW Id działki: 060206_2.0005.143	1929-1933 r.	A/1561
GILÓW	Dzwonnica w zespole kościół parafialnego pw Najświętszego Serca Pana Jezusa	23-450 GILÓW na działce geodez.: 143 obręb: GILÓW Id działki: 060206_2.0005.143	1938 r.	A/1561
GILÓW	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw Najświętszego Serca Pana Jezusa	23-450 GILÓW na działce geodez.: 143 obręb: GILÓW Id działki: 060206_2.0005.143	1929-1933	
GILÓW	Cmentarz rzymskokatolicki	23-450 GILÓW na działce geodez.: 141 obręb: GILÓW Id działki: 060206_2.0005.141	XIX w.	
GILÓW	Kapliczka domkowa	23-450 GILÓW na działce geodez.: 114 obręb: GILÓW Id działki: 060206_2.0005.114	1914-1921	A/173
GORAJ	Zespół kościoła paraf. pw. św. Bartłomieja Apostoła	23-450 Goraj ul. Kościelna na działce geodez.: 3345 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3345	1779- 1782..	A/173
GORAJ	Kościół paraf. pw. św. Bartłomieja Apostoła w zespole	23-450 Goraj ul. Kościelna na działce geodez.: 3345 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3345	1779-1782.	A/173

GORAJ	Dzwonnica w zespole kościoła paraf. pw. św. Bartłomieja Apostoła	23-450 Goraj ul. Kościelna na działce geodez.: 3345 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3345	II poł. XVIII w.	A/173
GORAJ	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła paraf. pw. św. Bartłomieja Apostoła	23-450 Goraj ul. Kościelna na działce geodez.: 3345 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3345	XVIII w.	A/173
GORAJ	Drzewostan w zespole kościoła paraf. pw. św. Bartłomieja Apostoła	23-450 Goraj ul. Kościelna na działce geodez.: 3345 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3345	XX w.	A/1510
GORAJ	Cmentarz rzymskokatolicki	23-450 Goraj ul. Cmentarna na działkach geodez.: 2803, 2775/1 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.2803 ... 2775/1	II poł. XIX w.	
GORAJ	Kapliczka krzyż żelazny na postumencie z kolumną	23-450 Goraj ul. Kościelna na działce geodez.: 3344 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3344	1861 r.	
GORAJ	Dom mieszkalny	23-450 Goraj ul. Janowska 24 na działkach geodez.: 3111 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3111	l.20-te XX w.	
GORAJ	Kapliczka św. Jana Nepomucena	23-450 Goraj na działkach geodez.: 3171 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3171	k. XVIII pocz. XIX w.	
GORAJ	Park dworski - pozostałość	23-450 Goraj na działkach geodez.: 3171 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3171	II poł. XIX w.	
GORAJ	Kapliczka św. Tekli	23-450 Goraj ul. Janowska na działkach geodez.: 2956 obręb: GORAJ	k. XIX w.	

		Id działki: 060206_2.0006.2956		
GORAJ	Kapliczka z figurką Chrystusa Frasobliwego	23-450 Goraj ul. Janowska na działkach geodez.: 2988/1 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.2988/1	1911 r.	
GORAJ	Kapliczka przydrożna z krzyżem i wnęką	23-450 Goraj ul. Janowska na działkach geodez.: 3062/1 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3062/1	k. XIX w.	
GORAJ	Kapliczka przydrożna z krzyżem	23-450 Goraj na działkach geodez.: 1022 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.1022	1931 r.	
GORAJ	Cmentarz żydowski	23-450 Goraj na działkach geodez.: 3244 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3244	ok. 1850 r.	
GORAJ	Kapliczka przydrożna z krzyżem i z wnęką	23-450 Goraj na działkach geodez.: 2244 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.2244	1911 r.	
GORAJ	Kapliczka przydrożna z krzyżem i z wnęką	23-450 Goraj na działkach geodez.: 3184 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3184	pocz. XX w.	
GORAJ	Kapliczka św. Jana Nepomucena	23-450 Goraj ul. Frampolska na działkach geodez.: 3438 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3438	XIX/XX w.	
GORAJ	Kapliczka przydrożna z krzyżem	23-450 Goraj ul. Bednarska na działkach geodez.: 3500 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3500	1905 r.	
GORAJ	Figura Matki Boskiej	23-450 Goraj na działkach geodez.: 3239 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.3239	1926 r.	

GORAJ	Kapliczka przydrożna z krzyżem	23-450 Goraj na działkach geodez.: 2361 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0006.2361	1910 r.	
HOSZNIA ABRAMOWSKA	Kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego	23-450 Hosznia Abramowska na działce geodez.: 331/2 obręb: HOSZNIA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0007.331/2	1832 r.	
HOSZNIA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Hosznia Abramowska na działce geodez.: 274/2 obręb: HOSZNIA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0007.274/2	1957 r.	
HOSZNIA ORDYNACKA	Figura Matki Boskiej	23-450 Hosznia Ordynacka na działce geodez.: 276/1 obręb: HOSZNIA ORDYNACKA Id działki: 060206_2.0008.276/1	pocz. XX w.	
HOSZNIA ORDYNACKA	Kapliczka Matki Boskiej	23-450 Hosznia Ordynacka na działce geodez.: 192/1 obręb: HOSZNIA ORDYNACKA Id działki: 060206_2.0008.192/1	k. XIX w.	
HOSZNIA ORDYNACKA	Krzyż żelazny	23-450 Hosznia Ordynacka na działce geodez.: 323/5 obręb: HOSZNIA ORDYNACKA Id działki: 060206_2.0008.323/5	pocz. XX w.	
JĘDRZEJÓWKA	Kapliczka z krzyżem	23-450 Jędrzejówka na działce geodez.: 431/1 obręb: JĘDRZEJÓWKA Id działki: 060206_2.0009.431/1	1906 r.	
JĘDRZEJÓWKA	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Jędrzejówka na działce geodez.: 771 obręb: JĘDRZEJÓWKA Id działki: 060206_2.0009.771	l. 50-te XX w.	

KONDRATY	Figura Matki Boskiej	23-450 Kondraty na działce geodez.: 125/2 obręb: KONDRATY Id działki: 060206_2.0010.125/2	1924 r.	
KONDRATY	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Kondraty na działce geodez.: 99/1 obręb: KONDRATY Id działki: 060206_2.0010.99/1	I poł. XX w	
KONDRATY	Kapliczka domkowa	23-450 Kondraty na działce geodez.: 90/1 obręb: KONDRATY Id działki: 060206_2.0010.90/1	I poł. XX w.	
KONDRATY	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Kondraty na działce geodez.: 47/2 obręb: KONDRATY Id działki: 060206_2.0010.47/2	1958 r.	
ŚREDNIÓWKA	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Średniówka na działce geodez.: 810/1 obręb: ŚREDNIÓWKA Id działki: 060206_2.0012.810/1	1955 r.	
ŚREDNIÓWKA	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Średniówka na działce geodez.: 237/1 obręb: ŚREDNIÓWKA Id działki: 060206_2.0012.237/1	1957 r.	
WÓŁKA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem	23-450 Wólka Abramowska na działce geodez.: 937 obręb: WÓŁKA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0013.937	1905 r.	
WÓŁKA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem I z dwoma wnękami	23-450 Wólka Abramowska na działce geodez.: 1020 obręb: WÓŁKA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0013.1020	1910 r.	
WÓŁKA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem	23-450 Wólka Abramowska na działce geodez.: 1716/2 obręb: WÓŁKA ABRAMOWSKA	1910 r.	

		Id działki: 060206_2.0013.1716/2		
WÓŁKA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem	23-450 Wólka Abramowska na działce geodez.: 1465/1 obręb: WÓŁKA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0013.1465/1	1909 r.	
WÓŁKA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem i dwoma wnękami	23-450 Wólka Abramowska na działce geodez.: 1385 obręb: WÓŁKA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0013.1385	1913 r.	
WÓŁKA ABRAMOWSKA	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Wólka Abramowska na działce geodez.: 866 obręb: WÓŁKA ABRAMOWSKA Id działki: 060206_2.0013.866	1908 r.	
ZAGRODY	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Zagrody na działce geodez.: 255/1 obręb: ZAGRODY Id działki: 060206_2.0014.255/1	I poł. XX w.	
ZAGRODY	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Zagrody na działce geodez.: 859/1 obręb: ZAGRODY Id działki: 060206_2.0014.859/1	1958 r.	
ZAGRODY	Kapliczka kładowa	23-450 Zagrody na działce geodez.: 218/1 obręb: ZAGRODY Id działki: 060206_2.0014.218/1	I poł. XX w.	A/1532
ZASTAWIE	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	23-450 Zastawie na działce geodez.: 1437 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0015.1437	1914-1918	A/1532
ZASTAWIE	Kapliczka domkowa	23-450 Zastawie na działce geodez.: 1437 obręb: GORAJ Id działki: 060206_2.0015.1437	XIX w.	
ZASTAWIE	Kapliczka z krzyżem i z wnęką	23-450 Zastawie na działce geodez.: 250 Id działki:	1954 r.	

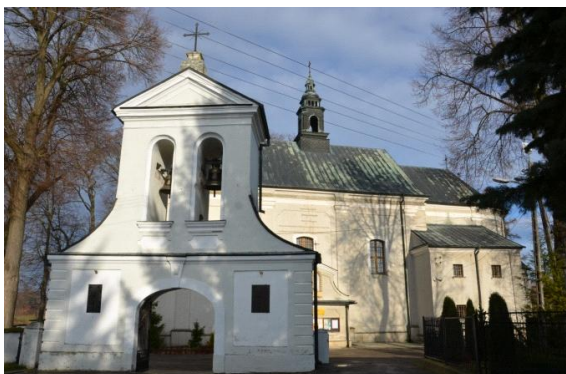
		060206_2.0015.250		
ZASTAWIE	Kapliczka z krzyżem i z wnąką	23-450 Zastawie na działce geodez.: 1546 Id działki: 060206_2.0015.1546	1908 r.	

Tabela 1 Gmina Goraj - rejestr zabytków

Zdjęcie 7 Kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła w Goraju

Głównymi zabytkami architektury gminnej są dwa zabytkowe kościoły. Pierwszy z nich to **Kościół Parafialny p.w. św. Bartłomieja w Goraju** wybudowano w latach 1779 – 1782 (z fundacji ks. Baltazara Dulewskiego - scholastyk zamojski, kanonik chełmski i zamojski, proboszcz gorajski). Stoi na miejscu dawnego zboru ariańskiego. Konsekwrowany przez biskupa Jana Lenczowskiego 13 VI 1790 r. W 1795 r. miał miejsce pożar kościoła, a 25 lipca 1923 r. dachu. Budynek odremontowano i pomalowano w 1928 r. Kilka lat po wojnie odbudowano zniszczoną wieżyczkę na sygnaturkę, w 1964 r. odnowiono wnętrze kościoła – pomalowano wg wzorów z 1928 r. Jest to kościół Jednonawowy, założony na planie prostokąta. Węższe i niższe jednoprzęsłowe prezbiterium jest zamknięte półkoliście. Od strony południowej znajdują się zakrystia ze skarbczykiem na piętrze i ośmioboczną wieżyczką mieszczącą klatkę schodową. Od strony północnej usytuowana jest kaplica. Sklepienie kościoła jest kolebkowe. Chór jest murowany, wsparty na dwóch filarach, z lekko wysuniętą do przodu środkową częścią. Przy ołtarzu głównym znajdują się barokowe rzeźby św. Andrzeja, św. Bartłomieja, aniołów i Boga Ojca w zwieńczeniu, obrazy św. Stanisława bp, św. Bartłomieja, Zaśnięcia Matki Boskiej w zwieńczeniu, tabernakulum rokokowe z obrazem Ostatniej Wieczerzy, antepedium z początku XIX wieku. Kolejny ołtarz boczny z barokową grupą ukrzyżowania jest z końca XVIII wieku. Ołtarz w kaplicy z rzeźbą świętego Józefa z początku XVIII wieku. Kamienne kropielnica i chrzcielnica pochodzą z przełomu wieku XVIII/XIX. Dzwonnica znajduje się od strony południowej w murze otaczającym cmentarz kościelny. Jest to budowla murowana z cegły i kamienia, otynkowana. Czworoboczna, dwukondygnacyjna, w dolnej części brama przejazdowa, w górnej są dwa otwory na dzwony. Zwieńczona trójkątnym szczytem. Dwuspadowy daszek, kryty dachówką. W parafii znajdują się księgi metrykalne: księga chrztów od 1898r., małżeństw od 1900 r., a zmarłych od 1902 r. Kronika parafialna istnieje od 1972 r.

Zdjęcie 8 Kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła w Goraju

Zdjęcie 9 Dzwonnica przy Kościele p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie

Kolejny kościół to **Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie**. Gilów należał pierwotnie do parafii Goraj. W 1932, w obawie przed rozprzestrzenieniem się wpływów tzw. sekty Hodura (Polski Narodowy Kościół Katolicki) działającej w sąsiedniej wsi, erygowano w Gilowie samodzielną parafię. Weszły do niej wsie: Gródki, Gilów, Hosznia Ordynacka oraz Kondraty. Kościół został wzniesiony w latach 1929 - 1932 z fundacji Kurii Biskupiej w Lublinie i inicjatywy biskupa Mariana Fulmana. Budowę prowadził majster Oleszek z Bononii. Budynek powiększono w 1938 (zakrystia) i w latach 50. XX wieku (przedłużenie, transept – dwie boczne kaplice, wymiana stropu na pozorne sklepienie). W 1994 dobudowano przedsionek.

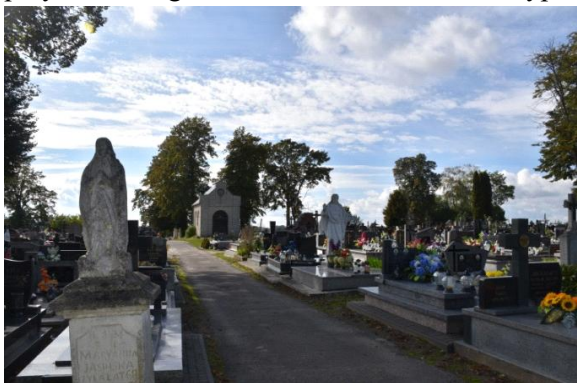

Zdjęcie 10 Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie

Kościół położony jest na końcu wsi, otoczony drzewami. Jest orientowany, drewniany o konstrukcji zrębowej, na podmurówce, obustronnie oszalowany (na zewnątrz deskami w układzie pionowym z listwowaniem, wewnątrz poziomo i pionowo). Pierwotnie miał plan prostokąta z trójbocznym zamknięciem, z kruchtą od frontu i zakrystiami po bokach prezbiterium. Obecnie na rzucie nieregularnego krzyża, z dwiema kaplicami po bokach.

Na zewnątrz nawa, kaplice i prezbiterium mają zrąb na równej wysokości. Niespotykane rozwiązanie stanowi wejście do zakrystii północno-zachodniej – przez wąskie przejście zewnętrzne za ścianą kaplicy. Otwory okienne są prostokątne, o zróżnicowanej wielkości. Dachy dwuspadowe, nad prezbiterium wielopołaciowy, nad kaplicami nieco niższe, trójpółaciowe, obecnie wszystkie kryte dachówką. Nad nawą wznosi się czworoboczna wieżyczka na sygnaturkę, z daszkiem o wklęsłych połaciach. W szczycie dachu nawy jest duże okno chóru muzycznego, w kształcie leżącego prostokąta.

Wewnątrz pierwotnie kościół nakryty był stropem, zastąpiono go pozornym sklepieniem kolebkowym o łuku obniżonym (w prezbiterium niższym o 30 cm od sklepienia nawy). W kaplicach są kolebki o łuku pełnym, zachodzące w formie lunet na sklepienie nawy. Chór muzyczny wspiera się na dwóch słupach. Zamiast belki tęczowej jest stalowy ścią. Wystrój kościoła ma charakter raczej ludowy, stylizowany na barok i rokoko. W południowo-wschodnim narożniku cmentarza przykościelnego stoi drewniana dzwonnica typu brogowego, współczesna kościołowi.

Zdjęcie 11 Cmentarz parafialny w Goraju

Cmentarz parafialny w Goraju założony w 1772 r., poszerzany był w latach 1780, 1846, 1909, 1919. Jego powierzchnia to 2,3 ha. W 1988 r. w zachodniej części zbudowano kaplicę wg projektu Zbigniewa Gorzkowskiego. Dla miłośników sztuki sepulkralnej szczególnie piękna może być stara część cmentarza, na której znajdują się nagrobki z XIX wieku. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1857 r. Jest to kamienna płyta z wyrzeźbioną czaszką i piszczelami. Cmentarz znajduje się na wzniesieniu. Po lewej stronie wejścia jest figura Matki Bożej z 1926 r.

Zdjęcie 12 Cmentarz z okresu I wojny światowej

Cmentarz z okresu I wojny światowej położony na wschód od Zastawia, sąsiedniej miejscowości Goraja. Znajduje się na wzniesieniu zwanym Kamienną Górą. Zajmuje prostokątny plac o powierzchni 0,15 ha, nie posiada kwater. Cmentarz prawdopodobnie powstał po 1915 roku, niewykluczone, że mogło to nastąpić w 1918 roku. Pochowani są tutaj żołnierze, którzy polegli podczas kampanii w 1915 roku. Prawdopodobnie na cmentarzu pochowano 112 żołnierzy armii

niemieckiej i 48 żołnierzy należących do armii austriackiej. Cmentarz ten został wpisany w rejestr zabytków w 1987 roku i oznakowano numerem A/411.

Cmentarz żydowski ulokowany jest przy ulicy Cmentarnej, niedaleko cmentarza rzymsko-katolickiego. Zajmuje obszar o wielkości 0,5 ha na planie wydłużonego czworoboku. Nie posiada kwater. Ogrodzony jest metalową siatką przymocowaną do metalowych słupków. W XVI wieku znajdował się w innym miejscu, obecny cmentarz został założony w 1850 roku i istniał do 1942 roku. Został zniszczony w czasie wojny i po wojnie. Na cmentarzu nie zachowały się żadne nagrobki. Znajduje się jedynie kamienna stela z napisem „Cmentarz żydowski” oraz wieloelementowy pomnik z wbudowanymi fragmentami starych macew i napisem pomordowanym 1940-1942- obecnie bardzo zniszczony. Stela i pomnik ustawione zostały po II wojnie światowej.

Kapliczka Św. Tekli to jedna z najciekawszych kapliczek w Goraju. Znajduje się na ul. Janowskiej i powstała w XIX wieku. Stoi na wysokiej skarpie. Jest czworoboczna, drewniana, jej dach jest dwuspadowy, podbity gontem, nad wejściem znajduje się krzyż z motywem trójliścia. Wewnątrz znajduje się figurka Matki Boskiej Fatimskiej, na ścianach wiszą obrazy: Matki Boskiej Karmiącej i Matki Boskiej Częstochowskiej. Dawniej w kapliczce znajdowała się XVIII –wieczna rzeźba Św. Tekli. Została jednak skradziona 25 listopada 1994 roku. Św. Tekla jest patronką dobrej śmierci, dobrych urodzajów, chroni przed zarazą i pożarami, jest też patronką chorób oczu.

Kapliczka Św. Jana Nepomucena znajduje się w tzw. Resztówce, miejscu po dawnym folwarku, na skraju parku dworskiego. Kapliczka powstała około 1900 rok. Zbudowana jest z białej cegły, pomalowana jest również na białe. Wewnątrz znajduje się figurka Św. Jana z kamienia, trzymającego w prawym ręku krucyfiks, a w lewym bilet. Jest tam również drewniana figurka Św. Jana Nepomucena

6.4.2 Stanowiska archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową – tak tego rodzaju zabytki definiuje ustawa. Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych – ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości. Z perspektywy nauki i dziedzictwa znacznie ważniejsze są jednak archeologiczne zabytki nieruchome, tj. stanowiska archeologiczne, czyli zespoły obiektów o charakterze kultowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych oraz znajdujące się w nich zabytki ruchome.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego z zasadzie powinna polegać na zachowaniu stanowisk archeologicznych w stanie nienaruszonym. Dziedzictwo archeologiczne jest nieodnawialne, ponieważ nie da się odtworzyć raz naruszonego układu warstw. Jedynym sposobem ochrony takiego zasobu jest zachowanie miejsc zalegania zabytków w stanie nienaruszonym, tak, aby kolejne pokolenia mogły poznawać swoją przeszłość, stosując coraz bardziej skuteczne, a jednocześnie mniej inwazyjne metody badawcze. Dotyczy to także archeologicznych badań wykopaliskowych, które są dopuszczalne tylko na stanowiskach zagrożonych zniszczeniem, np. w wyniku planowanej inwestycji budowlanej. Oczywiście nie jest możliwe zachowanie w ten sposób wszystkich zabytków archeologicznych, pozostawianie stanowisk in situ może dotyczyć jedynie terenów szczególnie cennych.

Na terenie gminy Goraj znajduje się 119 stanowisk archeologicznych. Znajdują się one we wszystkich miejscowościach .

Zaewidencjonowane stanowiska archeologiczne nie są zagrożone, ponieważ znajdują się w większości na terenach leśnych lub łąkowo-polnych, w oddaleniu od linii zabudowy poszczególnych miejscowości, jednak w przypadku prowadzenia inwestycji inwazyjnych należy prace ziemne prowadzić pod nadzorem archeologicznym.

Tabela 2 WYKAZ KART ADRESOWYCH GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW DLA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWA	NR OBSZARU AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	PODSTAWA UJĘCIA W GEZ
1.	ABRAMÓW	89-83	1	19	WEZ
2.	ABRAMÓW	89-83	2	58	WEZ
3.	ABRAMÓW	89-83	3	70	WEZ
4.	ABRAMÓW	89-83	4	71	WEZ
5.	ABRAMÓW	89-82	5	13	WEZ
6.	ABRAMÓW	89-82	6	14	WEZ
7.	BONONIA	89-82	3	5	WEZ
8.	BONONIA	89-82	4	6	WEZ
9.	BONONIA	89-82	5	26	WEZ
10.	GILÓW	87-83	1	1	WEZ
11.	GILÓW	87-83	2	2	WEZ
12.	GILÓW	87-83	3	3	WEZ
13.	GILÓW	88-83	4	25	WEZ
14.	GILÓW	88-83	5	37	WEZ
15.	GILÓW	88-83	6	49	WEZ
16.	GORAJ	89-82	1	30	WEZ
17.	GORAJ	89-82	2	31	WEZ
18.	GORAJ	89-82	3	32	WEZ
19.	GORAJ	89-82	4	33	WEZ
20.	GORAJ	89-82	5	34	WEZ
21.	GORAJ	88-82	8	3	WEZ
22.	GORAJ	88-82	9	7	WEZ

	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWA	NR OBSZARU AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	PODSTAWA UJĘCIA W GEZ
23.	GORAJ	88-82	10	8	WEZ
24.	GORAJ	88-82	11	9	WEZ
25.	GORAJ	88-82	12	10	WEZ
26.	GORAJ	88-82	13	11	WEZ
27.	GORAJ	88-82	14	12	WEZ
28.	GORAJ	88-82	15	13	WEZ
29.	GORAJ	88-82	16	14	WEZ
30.	GORAJ	88-82	17	15	WEZ
31.	GORAJ	88-82	18	16	WEZ
32.	GORAJ	88-82	19	17	WEZ
33.	GORAJ	88-82	20	18	WEZ
34.	GORAJ	88-82	21	19	WEZ
35.	GORAJ	88-82	22	81	WEZ
36.	GORAJ	88-82	1	4	WEZ
37.	GORAJ	89-82	6	27	WEZ
38.	GORAJ	89-82	7	28	WEZ
39.	HOSZNIA ABRAMOWSKA	88-83	1	10	WEZ
40.	HOSZNIA ABRAMOWSKA	88-83	2	11	WEZ
41.	HOSZNIA ABRAMOWSKA	88-83	3	12	WEZ
42.	HOSZNIA ABRAMOWSKA	88-83	4	13	WEZ
43.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	1	5	WEZ
44.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	2	6	WEZ
45.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	3	7	WEZ

	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWA	NR OBSZARU AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	PODSTAWA UJĘCIA W GEZ
46.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	4	8	WEZ
47.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	5	9	WEZ
48.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	7	30	WEZ
49.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	8	31	WEZ
50.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	9	32	WEZ
51.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	10	33	WEZ
52.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	11	34	WEZ
53.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	12	39	WEZ
54.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	13	40	WEZ
55.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	14	41	WEZ
56.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	15	42	WEZ
57.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	16	43	WEZ
58.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	17	44	WEZ
59.	HOSZNIA ORDYNACKA	88-83	18	51	WEZ
60.	JĘDRZEJÓWKA	89-83	1	73	WEZ
61.	KONDRATY	88-83	1	3	WEZ
62.	KONDRATY	88-83	2	4	WEZ
63.	KONDRATY	88-83	3	52	WEZ
64.	MAJDAN ABRAMOWSKI	88-83	5	14	WEZ
65.	MAJDAN ABRAMOWSKI	88-83	6	15	WEZ
66.	ŚREDNIÓWKA	89-83	1	23	WEZ
67.	ŚREDNIÓWKA	89-83	2	28	WEZ
68.	ŚREDNIÓWKA	89-83	3	35	WEZ

	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWA	NR OBSZARU AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	PODSTAWA UJĘCIA W GEZ
69.	ŚREDNIÓWKA	89-83	4	36	WEZ
70.	ŚREDNIÓWKA	89-83	5	40	WEZ
71.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-83	1	20	WEZ
72.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-83	2	21	WEZ
73.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-83	3	72	WEZ
74.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	4	12	WEZ
75.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	7	15	WEZ
76.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	8	16	WEZ
77.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	9	17	WEZ
78.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	10	18	WEZ
79.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	13	21	WEZ
80.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	1	3	WEZ
81.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	2	4	WEZ
82.	WÓLKA ABRAMOWSKA	89-82	8	29	WEZ
83.	ZAGRODY	88-82	2	53	WEZ
84.	ZAGRODY	88-82	3	54	WEZ
85.	ZAGRODY	88-82	4	55	WEZ
86.	ZAGRODY	88-82	5	56	WEZ
87.	ZAGRODY	88-82	6	57	WEZ
88.	ZAGRODY	88-82	7	58	WEZ
89.	ZAGRODY	88-82	8	59	WEZ
90.	ZAGRODY	88-82	9	60	WEZ
91.	ZAGRODY	88-82	10	61	WEZ

	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWA	NR OBSZARU AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	PODSTAWA UJĘCIA W GEZ
92.	ZAGRODY	88-82	11	62	WEZ
93.	ZAGRODY	88-82	12	63	WEZ
94.	ZAGRODY	88-82	13	64	WEZ
95.	ZAGRODY	88-82	14	65	WEZ
96.	ZAGRODY	88-82	15	66	WEZ
97.	ZAGRODY	88-82	16	67	WEZ
98.	ZAGRODY	88-82	17	68	WEZ
99.	ZAGRODY	88-82	18	69	WEZ
100.	ZAGRODY	88-82	19	70	WEZ
101.	ZAGRODY	88-82	20	71	WEZ
102.	ZAGRODY	88-82	21	72	WEZ
103.	ZAGRODY	88-82	22	73	WEZ
104.	ZASTAWIE	89-82	1	2	WEZ
105.	ZASTAWIE	89-82	2	22	WEZ
106.	ZASTAWIE	89-82	3	23	WEZ
107.	ZASTAWIE	89-82	4	24	WEZ
108.	ZASTAWIE	89-82	5	25	WEZ
109.	ZASTAWIE	88-82	6	74	WEZ
110.	ZASTAWIE	88-82	7	75	WEZ
111.	ZASTAWIE	88-82	8	76	WEZ
112.	ZASTAWIE	88-82	9	77	WEZ
113.	ZASTAWIE	88-82	10	78	WEZ
114.	ZASTAWIE	88-82	11	79	WEZ

	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWA	NR OBSZARU AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	PODSTAWA UJĘCIA W GEZ
115.	ZASTAWIE	88-82	12	80	WEZ
116.	ZASTAWIE	89-83	1	22	WEZ
117.	ZASTAWIE	89-83	2	24	WEZ
118.	ZASTAWIE	89-82	11	19	WEZ
119.	ZASTAWIE	89-82	12	20	WEZ

6.4.3 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to ten rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Działalność kulturotwórczą na terenie gminy Goraj realizują szkoły i przedszkole, świetlice, „Klub Seniora w Goraju – Życie zaczyna się po ...” oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Goraju. Jednostki te prowadzą działalność edukacyjną i kulturalną. Organizowane są często spotkania, lekcje biblioteczne, wystawy tematyczne, spotkania autorskie, warsztaty rękodzieła, konkursy i uroczystości patriotyczne.

Mieszkańcy gminy mają możliwość korzystania z imprez rodzinnych i okolicznościowych o zasięgu lokalnym i regionalnym takimi jak Festyn Rodzinny czy od niedawna organizowanymi Rajdami Rowerowymi na których można przybliżyć wiedzę o regionalnym folklorze, poznać legendy o miejscach znajdujących się na mapie gminy i zasmakować kuchni regionalnej.

6.4.4 Zabytki ruchome

Zabytki ruchome to głównie wyposażenie kościołów. Jest to zbiór otwarty. Zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3

pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (...)).

6.4.5 Zabytki w zbiorach muzealnych

Zabytki w zbiorach muzealnych podlegają ochronie na mocy ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. Muzea realizując misję gromadzenia i zabezpieczania zbiorów pełnią jednocześnie rolę edukacyjną i mają swój udział zarówno w badaniach, dokumentowaniu, jak i promowaniu dziedzictwa kulturowego. Na terenie Gminy Goraj nie ma takich obiektów. Na terenie Gminy Goraj jest izbę pamięci która znajduje się na Jędrzejówce, w której znajdują się przedmioty gospodarstwa domowego codziennego użytku typu: kijanki, tary itd.

7 OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Analiza SWOT stanowi też często pierwszy krok w kierunku absorpcji środków unijnych. Jest ona podstawą studium wykonalności projektu. Umożliwia ona zdefiniowanie rzeczywistych potrzeb jednostki, przez co pozyskiwane środki będą przyczyniały się do jej faktycznego rozwoju i wkomponowywały się w całościową strategię działalności JST. Analiza SWOT może być również wielce przydatna w przeprowadzaniu programów restrukturyzacyjnych, które mogą dotyczyć zmiany formy prawnej czy organizacyjnej funkcjonujących w samorządzie jednostek publicznych. Analiza SWOT dla Gminy Goraj została opracowana w trakcie konsultacji społecznych z udziałem przedstawicieli lokalnej społeczności. Jest wynikiem spostrzeżeń pracowników Urzędu Miejskiego, lokalnych liderów i mieszkańców oraz podsumowaniem części diagnostycznej opracowania.

Analizując stan krajobrazu kulturowego gminy Goraj rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

MOCNE STRONY

- położenie na Roztoczu – terenie atrakcyjnym turystycznie i krajobrazowo,
- atrakcyjność zasobów przyrodniczych, kulturowych i zabytkowych,
- rosnące zapotrzebowanie na tradycyjne lokalne oraz ekologiczne produkty żywnościowe,
- zachowane tradycje świąt kościelnych wraz z obrzędowością,
- wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi, rozwój agroturystyki i turystyki tematycznych zainteresowań,
- szczególna dbałość mieszkańców o miejsca kultu – kapliczki kościoły, miejsca pamięci,
- brak obiektów szczególnie uciążliwych dla środowiska,
- dziedzictwo historyczne (historia Żydów, ordynacja),
- dobrze rozwinięte trasy rowerowe (rowerowa stolica Roztocza),
- aktywna działalność instytucji, stowarzyszeń, kół, zespołów itp. prowadzących działalność w zakresie kultury, edukacji,
- tradycje rzemiosła ludowego,
- społeczność lokalna zorientowana w losach obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie ich miejscowości,
- wysokie poczucie tożsamości regionalnej u mieszkańców, kultywowanie tradycji sadowniczych,
- bliskość położenia oraz współpraca w obszarze kultury z Miastem Zamość (jednym z najistotniejszych miast województwa),
- szczegółowa poznana oraz opisana dokumentacja historyczna gminy,
- aktualne studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

SŁABE STRONY

- pogarszający się stan techniczny dużej części obiektów zabytkowych,
- słaba promocja turystyczno- rekreacyjna gminy,
- niewystarczające środki budżetowe gminy,
- niedostateczne oznakowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytej opieki nad zabytkami,
- słaba ekspozycja najważniejszych obiektów zabytkowych gminy,
- słabo rozwinięte połączenia komunikacyjne z innymi, ważniejszymi ośrodkami w województwie,
- niski poziom wydatków na ochronę dziedzictwa kulturowego,
- niewystarczające wykorzystanie potencjału środowiska kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych.

SZANSE

- wykorzystanie na kulturę środków pochodzących m. in. z funduszy Unii Europejskiej,
- zwiększenie się dostępności kapitałów i środków pomocowych pochodzących z Unii Europejskiej,
- działalność organizacji społecznych,
- plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie miasta, jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami, z którymi gmina współdzieli część historii,
- korzystne warunki dla rozwoju turystyki z wszechstronnym wykorzystaniem zasobu i wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- wzbogacenie szlaków turystycznych o miejsca i obiekty zabytkowe,
- prezentacja dziedzictwa kulturowego przy wykorzystaniu technik informatycznych oraz ich publikacja na stronie internetowej gminy,
- uwzględnienie potrzeb ochrony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi, rozwój agroturystyki i turystyki tematycznych zainteresowań.

ZAGROŻENIA

- niesystematyczna i niewystarczająca konserwacja i modernizacja istniejącej infrastruktury turystycznej,
- duże koszty rewitalizacji obiektów zabytkowych,
- brak zaangażowania ludzi młodych i kreatywnych w ochronę dziedzictwa kulturowego,

- niszcząca zabytkowa architektura drewniana,
- trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami,
- niewystarczające fundusze na dalszy rozwój turystyczno- rekreacyjny,
- niewystarczające środki na renowację zabytkowych obiektów,
- silna konkurencja na rynku turystyki w regionie,
- niewystarczająca świadomość wartości zasobów kulturalnych,
- samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich.

Analizując szanse i zagrożenia stanu dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy należy wskazać kilka elementów, które są już teraz lub w nieodległej przyszłości staną się znacznymi walorami. Niewątpliwie za jeden z najważniejszych należy wskazać uwarunkowania krajobrazowo-przyrodnicze, których wartość już doceniono włączając część obszaru gminy w teren Szczepieszyńskiego Parku Krajobrazowego. Te wyjątkowe wartości są nie do przecenienia z uwagi na rosnące zapotrzebowanie na rozwój turystyki w regionie, wynikający zarówno z dużej popularności Roztocza jak i bliskości dużego ośrodka miejskiego, jakim jest Zamość. Niezwykle ważne jest także nasycenie obszaru Gminy zabytkami, posiadającymi ponadlokalną wartość, mamy tu na myśli elementy sakralne, które w uzupełnieniu o interesujące przydrożne kapliczki, dają podstawę do stworzenia regionalnych szlaków rowerowych podłączonych do SPK. Również bliskość dużego ośrodka miejskiego jakim jest Zamość może być korzystnym bodźcem dla rozwoju turystyki na terenie Gminy, gdyż odległość między nimi - ok. 65 km pozwala na stosunkowo szybkie przemieszczanie się rowerem lub samochodem dobrze utrzymaną drogą wojewódzką nr 74. Słabą stroną dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy jest stosunkowo skromnie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna, która uniemożliwia zatrzymanie się tu większych grup turystycznych na dłuższy okres czasu. Niekorzystny wpływ ma także słabe skomunikowanie ze Szczepieszyńskim Parkiem Krajobrazowym, nielicznymi i słabej jakości drogami. Jednak przede wszystkim minusem są stosunkowo skromne (wobec potrzeb) możliwości finansowe Gminy, utrudniające podejmowanie samodzielnych inicjatyw związanych z ochroną zabytków w szerszym zakresie.

8 ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy Goraj. Misją gminy Goraj, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest:

Świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Jakość przestrzeni publicznych, krajobrazu i architektury ma istotny wpływ na warunki życia mieszkańców. Wymaga to przyjęcia integralnego podejścia do rozwoju gminy w jego aspektach ekonomicznym, społecznym, ekologicznym i kulturowym, poprzez współpracę elementów systemu administracyjnego i politycznego oraz przedstawicieli społeczeństwa i sektora prywatnego. Dlatego, na podstawie diagnozy dziedzictwa kulturowego Gminy Goraj sformułowano następujące cele do realizacji w ramach „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Goraj na lata 2023-2026”:

Cel 1: Świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy.

Cel 2: Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych na terenie gminy.

Cel 3: Racjonalne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego gminy dla jej rozwoju społecznego i gospodarczego.

Cel 1: Świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy

1. Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ładu przestrzennego w gminie.

- Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Goraj ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb zachowania krajobrazu kulturowego gminy.
- Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków na podstawie dokonywanych przeglądów stanu zachowania i zagospodarowania zabytków.

2. Ochrona walorów środowiska przyrodniczego i środowiska kulturowego.

- Utrzymywanie niezaburzonych osi widokowych na kompleksy leśne, parki oraz obiekty zabytkowe (unikanie dominant krajobrazowych oraz elementów psujących walory widokowo-krajobrazowe) poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.
- Sprzyjanie rozwojowi atrakcyjności terenów rekreacyjnych poprzez współpracę z właścicielami zabytków.
- Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie poprzez utworzenie gminnej bazy danych opartej o stronę internetową.
- Realizacja tras rowerowych wraz z tablicami informacyjnymi o obiektach zabytkowych (tablice, plansze, mapy).

Cel 2: Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych na terenie gminy.

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych:- realizacja prac remontowo- konserwatorskich kapliczki
- Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji.
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków finansowych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy pochodzących ze środków unijnych i budżetu państwa.
- Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach zabytkowych niebędących własnością gminy.

2. Wzrost poczucia tożsamości świadomości lokalnej mieszkańców.

- Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych i informowanie o zasadach dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami.
- Zaangażowanie lokalnej społeczności w działania dotyczące rewitalizacji przestrzeni publicznej poprzez wspomaganie organizacji zajęć szkolnych zwiększających świadomość młodzieży o zabytkowych walorach gminy. Organizacja zajęć na temat zabytków, ich roli

oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej.

- Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Cel 3: Racjonalne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego gminy dla jej rozwoju społeczno-gospodarczego.

- Wzbogacenie oferty działań kulturalnych i rozrywkowych z wykorzystaniem obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego gminy.
- Rewitalizacja gminnych obiektów zabytkowych celem stworzenia przestrzeni publicznej służącej mieszkańcom gminy.
- Udostępnianie niezagospodarowanych obiektów społeczności lokalnej na organizację zabaw i spotkań kultywujących tradycje regionalne – tworzenie świetlic wiejskich.
- Wspieranie turystyki rowerowej i pieszej poprzez wytyczenie i oznakowanie szlaków pieszych i rowerowych na terenach atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo.
- Wspieranie działalności lokalnych stowarzyszeń i grup nieformalnych realizujących projekty i działania w zakresie promocji lokalnych tradycji i dziedzictwa kulturowego.
- Współpraca z sąsiednimi gminami w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego regionu poprzez organizację wspólnych imprez, rajdów i spotkań.

2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy Goraj.

- Promocja gminy poprzez rozpowszechnianie informacji o jej atrakcjach turystycznych.
- Oznakowanie cennych przyrodniczo i kulturowo obiektów (tablice informacyjne z krótką charakterystyką).
- Stworzenie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego gminy.

8.1 ZADANIA DODATKOWE

1. Aktualizacja informacji o dziedzictwie kulturowym Gminy w prowadzonym przez Urząd Miejski portalu internetowym WWW. Stałe poszerzanie zawartości portalu internetowego o wiadomości na temat historii gminy, wartości zasobów dziedzictwa kulturowego, potrzeb ochrony, tradycji lokalnych.
2. Działania tego typu wpływają na wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym, przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności turystycznej Gminy poprzez podniesienie rangi informacji turystycznej, podniesienie konkurencyjności dzięki ofercie turystycznej w miejscu zamieszkania, wzbogacania istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe.
3. Realizacja programu ogólnospołecznej edukacji kulturowej; edukacja dzieci i młodzieży nastawiona na poznanie wartości tzw. "małych ojczyzn" i wskazanie potrzeby ochrony krajobrazu kulturowego jako swoistego wyróżnika i świadectwa tożsamości regionalnej.

4. Współdział w organizacji i współfinansowanie imprez kulturalnych, zwłaszcza oznaczeniu ponadlokalnym, promujących dziedzictwo kulturowe; dalsze uczestnictwo gminy, placówek szkolnych, bibliotecznych i instytucji kultur w Europejskich Dniach Dziedzictwa.
5. Działania związane z funkcjonowaniem szlaków edukacyjno-turystycznych zasobach dziedzictwa kulturowego.
6. Stała opieka nad pomnikami i miejscami pamięci.
7. Współpraca władz Gminy z organizacjami pozarządowymi, muzeami, instytucjami regionalnymi, wojewódzkimi oraz ministerialnymi w promocji dziedzictwa kulturowego gminy.
8. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy oraz upowszechnianie problematyki ochrony dóbr kultury w mediach, Internecie, prasie, wydawnictwa własne gminy.

9 INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU

Niniejszy program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej, dzięki akceptacji i współpracy, której realizacja jego celów będzie miała szanse powodzenia i w konsekwencji przyniesie wymierne korzyści. Podstawowym założeniem dokumentu jest współdziałanie władz gminy, jej jednostek organizacyjnych, właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, parafii, organizacji pozarządowych i grup nieformalnych, a także indywidualnych osób, dla których celem jest osiągnięcie określonych tu celów.

Instrumentarium służące realizacji programu wynika z obowiązujących przepisów prawnych i opartych na nich działań w ramach finansów publicznych i instrumentów prawno-ekonomicznych. W celu jego realizacji należy wykorzystywać następujące instrumenty:

1. prawne:
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
 - miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
 - programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - uchwały rady gminy;
2. finansowe:
 - dotacje,
 - subwencje,
 - dofinansowania,
 - zachęty finansowe,
 - programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE,
 - współpracę z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami;
3. społeczne:
 - edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego,
 - informacja,
 - współdziałanie z organizacjami społecznymi,
 - współpraca z sąsiednimi gminami oraz powiatem.
4. koordynacyjne:
 - studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
 - programy ochrony środowiska,

- programy prac konserwatorskich,
- studia, analizy i koncepcje,
- programy rewitalizacji i programy odnowy miejscowości,
- umowy i porozumienia,
- współpraca z parafią w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi;

5. kontrolne:

- aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków,
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego,
- monitoring zagospodarowania przestrzennego gminy
- monitoring realizacji programu.

Koordinacja realizacji zadań związanych z ochroną zabytków spoczywa na Urzędzie Miejskim w Goraju. Ma ona polegać przede wszystkim na:

- dysponowaniu pełną i stale aktualizowaną bazą danych w zakresie zasobów zabytkowych gminy,
- współpracy z instytucjami, stowarzyszeniami, środowiskami, osobami prywatnymi, firmami, wolontariuszami w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego gminy, w szczególności na zasadach partycypacji społecznej,
- wszechstronnej promocji gminy,
- współpracy przy organizacji imprez kulturalnych, naukowych, turystycznych i rekreacyjnych,
- współpracy przy ubieganiu się o środki zewnętrzne (krajowe, unijne i pochodzące od inwestorów).

Władze samorządowe mają do dyspozycji liczne instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania, w tym zwłaszcza finansowe wspieranie określonych przedsięwzięć, sporządzanie miejscowych planów przestrzennego zagospodarowania gminy, inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych, gospodarczych i politycznych (np. instytucji biznesowych), stymulowanie powstawania zrzeszeń publiczno-prywatnych, informowanie środowisk, opinii publicznej, władz państwowych itp. o swoich zamiarach i wpływanie na regionalną politykę kulturalną.

Zakłada się, że zadania określone w Programie ochrony zabytków dla Gminy Goraj będzie realizowany w wyniku podjęcia następujących działań:

1. współpracy władz Gminy z ministerstwem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, z wojewódzkim konserwatorem zabytków, diecezją, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami obiektów zabytkowych;
2. własnych działań władz gminy:
 - tworzenia prawa miejscowego;
 - finansowanie instytucji kultury, dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością lub użytkowanych przez gminę;
 - realizacja projektów i programów miejscowych;
 - inne - działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.;
 - działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

10 ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Goraj, po zaopiniowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Spodziewane rezultaty realizacji programu:

- powstrzymanie degradacji obiektów zabytkowych i wzrost estetyki przestrzeni,
- określenie zasad zagospodarowania i adaptacji zabytków oraz nadawania im nowych funkcji w celu zwiększenia ich atrakcyjności komercyjnej i turystycznej,
- podniesienie świadomości społeczeństwa o potrzebie zachowania dziedzictwa kulturowego,
- aktywizowanie społeczności wiejskiej z celu zachowania dziedzictwa kulturowego,
- realizacja zasad partnerstwa publiczno-prywatnego w sferze adaptacji zabytków do nowych funkcji,
- dostęp do informacji o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym gminy,
- wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania,
- rozwój społeczno-gospodarczy gminy w oparciu o jej dziedzictwo kulturowe.

11 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU

Na mocy art. 71 ustawy o ochronie zabytków finansowanie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy tym zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Jednocześnie art. 74 tej ustawy wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach. Z uwagi, iż program opieki nad zabytkami jest swoistym zbiorem celów i zadań dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz terenu, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponuje gmina. Należy zatem przyjąć, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w programie, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu Gminy Goraj, jak również inne źródła (rządowe, prywatne, itp.), tj.: Środkami tymi dysponują odpowiednio:

- Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego - środki finansowe z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego priorytet 1: „Ochrona zabytków”. W tej części można starać się o przyznanie dofinansowania na realizację następujących zadań:
 - prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania.

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- Wojewódzki Konserwator Zabytków - środki finansowe z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskane stąd fundusze można wykorzystać na:
 - ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego.
 - zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego).
 - konserwację i rewitalizację zabytków.
 - zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych, udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Pozostałe źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

1. środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
2. środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw,
3. środki z europejskich programów specjalnych współpracy transgranicznej
4. środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw stosownie do art. 77 ustawy,
5. środki własne gminy, zgodne z art. 81 ustawy.

W przypadku szczególnych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania konserwacji zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Obiekty typu cmentarze wojenny mogą być wspierane z funduszy Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie lub z Komitetu Opieki nad Grobami, działającego w ramach Towarzystwa Współpracy Europejskiej w Lublinie

12 PLANOWANE ZABIEGI ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW, FINANSOWANE Z FUNDUSZY GMINNYCH

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

13 AKTUALIZACJA PROGRAMU.

W miarę realizacji zadań i poszczególnych projektów może nastąpić naturalna potrzeba aktualizacji czteroletniego programu ochrony zabytków i opieki nad Zabytkami dla Gminy Goraj. Przyczyny takich zmian wiązać się mogą z nowymi wymogami formalnymi dotyczącymi programu, dostosowania go do ujawnionych w trakcie realizacji programu nowych zamierzeń właścicieli zabytków lub pojawienia się nowych możliwości prawnych. W związku z tym program może być aktualizowany odrębnie dla poszczególnych zadań, obejmując zmiany w ich zakresie lub może być poszerzany o nowe zadania, wynikające z bieżących potrzeb. Zmiany programu winny być

opiniowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie i zatwierdzone uchwałami Rady Miejskiej.